

An aerial photograph of Hämeenlinna, Finland, showing the city's historic architecture, green parks, and a large lake. The image is partially covered by a dark blue rectangular overlay containing white text. Orange triangular graphic elements are in the top-left and bottom-right corners.

HÄMEENLINNAN LUMO-OHJELMA

Tulokset - Työpaja yhdistyksille

15.1.2025

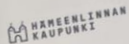
”Luontopolku”-työpaja

- Työpaja toteutettiin keskiviikkona 15.1.2025 klo 16.30-19 Hämeenlinnassa Wetterhoffin tiloissa.
- Työpajaan oli kutsuttu eri yhdistyksiä ja sidosryhmien edustajia. Paikalla oli yhteensä 11 eri sidosryhmäedustajaa eri näkökulmista (luonto- ja virkistysyhdistyksiä, riistanhoito, ELY, Linnankehitys, MTK, luonnonsuojelu ym.). Lisäksi työpajassa oli kaupungin projektiryhmän edustajat.
- Työpaja alkoi alustusesityksellä luonnon monimuotoisuudesta ja Hämeenlinnan luonnon nykytilasta.
- Työpajassa kierrettiin pienryhmissä (3-4 hlö) kolmella eri pisteellä ”luontopolulla” ja kirjattiin ideoita ja huomioita post-it-lapuille ja kartoille.
 1. Millaisia luonnon monimuotoisuus -toimia ja tavoitteita Hämeenlinnassa tulisi tehdä erityisesti kaupunkirakenteeseen liittyen?
 2. Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä (karttatehtävä)?
 3. Millaisia yhteistyömahdollisuuksia tunnistat luonnon monimuotoisuus –työhön liittyen?
- Lopuksi pidettiin vielä loppurefleksointi, jossa sai nostaa esille itselleen mieleen jääneitä asioita tai vielä sanomattomia huomioita.

Millaisia luonnon monimuotoisuuden erityisesti kaupunkirakenteeseen liittyviä Voitt listata uusia ideoita tai tarkentaa alla olevien tavoittelun nostosten kautta.

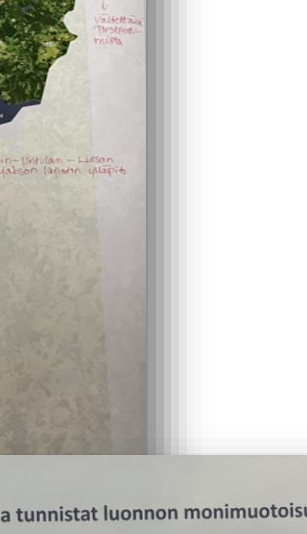
- [illegible]

Merkitse kartalle tai tälle julisteelle, ja kuvaa tarkemr

Downloaded from <http://ajph.org/> on November 10, 2015

11. 11.11.2023 11.11.2023

Voit listata idean sekä yhteistyökumppanit.

- Minkälaiseen yhteistyöhön olisi kiinnostusta?
- Millä tavalla kaupunki olisi kiinnostava kumppani?

-

Millaisia luonnon monimuotoisuus -toimia ja tavoitteita Hämeenlinnassa tulisi tehdä erityisesti kaupunkirakenteeseen liittyen?

- Joutomaiden hyödyntäminen – ratapenkereet, liikenneympyröihin ketoja
- Vanhojen puunrunkojen hyödyntäminen lahpuuna
- Kaupungin lahoppu-strategia omiin metsiin
- Kannustaminen esim. vieraslajien poistoon ja lumen lisäämiseen > elinympäristöjen parantaminen – ”kampanjat”
- Niittytyöpaja ja sorsatyöpaja
- Kaupungilla hienot kukkaset taajamissa – ovatko pörräiskukkia?
- Luonnon pelillistäminen, lapset luontoon
- Niittyjä saisi olla enemmän
- Leikkipuistojen sijoittaminen myös virkistyskäytön näkökulmasta, matkailu, leikkipaikkojen monimuotoistaminen
- Puistojen monimuotoisuuden lisääminen, niittovälin pidentäminen jne.
- Kaupunkipuiden lisääminen
- **Toimenpiteiden tsekkaaminen alueittain +** mietitään yhteydet eri asioiden välillä, tarpeet ja näkökulmat eri alueiden välillä (keskusta vs. maaseutu huomioitava)
- Miten lumo-ohjelmasta saadaan **helposti omaksuttava?**
- **Toimenpiteiden hyväksyttävyyttä** voidaan lisätä muodostamalla käsitys ”meidän kaikkien yhteisestä Hämeenlinnan luonnosta” > tarkoitus lisätä kiinnostusta asiaan

- **Ennallistaminen** työkalupakkiin kaupungille
- Ennallistamisasetuksen huomioiminen ohjelmassa! Ei ristiriitoja
- Maaomaisuuden vaihto kaupunki vs. yksityinen > metsän käyttö/ennallistaminen
- **Kaupungin luonnon ympäristön maanomistaminen > esilletuominen**
- **Metsät:** Metsien monikäytön mahdollistaminen (virkistys, talous, luonto)
- Kaupungin metsien käyttö luontoa kunnioittavaksi
- Metsien hoidossa ja maatalousalueilla luonnonhoidolliset näkökulmat mukaan (suojavaikykkeet vesien ympärille)
- **Lampaiden laidunnus** kaupungin mailla > tosi hyvä käytäntö!
- **Sidosryhmien hyödyntäminen taustajoukkoina**
- Omatoimialueiden esilletuominen kyltein?
- Pyöräilymahdollisuuksien edistäminen
- Oma-aloitteellisuutta tukevaa kansalaisaktivointia esim. rikkaruohojen poisto/lumen auraaminen
- Osallistavampi prosessi päätöksentekoon (luontoarvo näkökulmasta) esim. kaivosalueiden osalta

Vesi

- Vesistöjen tilan parantaminen strategiaan
- Vesistökunnostukset
- Vesistöjen kuormituksen vähentäminen kaupungin alueella
- Suon ennallistaminen > mihin vedet laskee? > Puro, jossa este, joka pitäisi purkaa?
- **Vesien tilan parantaminen ja kannustaminen** > avustusten hakeminen ja jako kaupungilta + asiantuntijatuki
- Karttapalvelun tiedot tekstimuodossa esille
- Haetaanko luontotietoa karttapalvelusta? Viestinnälle kysymys aiheesta
- Helppokäyttöinen palvelu
- **Karttapalvelu, jossa mahdollista nähdä luontoalueita > mahdollisuus vaikuttaa?**
- Kaupungin parempi tiedotus selvityksistä maanomistajille
- HML voisi somettaa omista luontotiedoistaan
- Luontoselvitysten osalta yksityismaillaakin tieto maanomistajille myös! Arvot esiin!
- **Luontotiedon tekeminen kiinnostavaksi ja helpommin ymmärrettäväksi**
- **Tiedonjako kaupungilta yritysten ja taloyhtiöiden suuntaan** esim. AV sijoittamisen osalta

- Päätöksentekoon moniäänisyyttä ja asiantuntijuutta > luonnon huomioiminen moniäänisen toimialakulttuurin kautta
- Aurinkopaneelien sijoittaminen kaupunkiympäristöön vs. luontoon
- Rengon tulevat aurinkovoima ja tuulivoima-alueet

Resurssit: tarvitaan lisää, kaavoitusbiologi?

- Luonnon monimuotoisuus strategiaan! > jotta saadaan resursseja
- Resurssien pohdinta ja rahoituslähteet
- Lumo-töiden hankkeistaminen
- **Kaupungin rooli kehittäjänä ja edunvalvojana suhteessa luontohankkeisiin**
- **Kaupunki esimerkin näyttäjänä omilla maillaan**
- ”kevyesti pilattujen” alueiden hyödyntäminen rakentamiseen ja muihin toimintoihin
- Kaavoitus: toimintojen sijoittaminen luontoon vs. ihmistoiminnan lähelle
- Lintuystävällinen rakentaminen ja varpusten elinolosuhteiden parantaminen
- Toiveena toimenpideohjelma kuten esim. Vihdillä

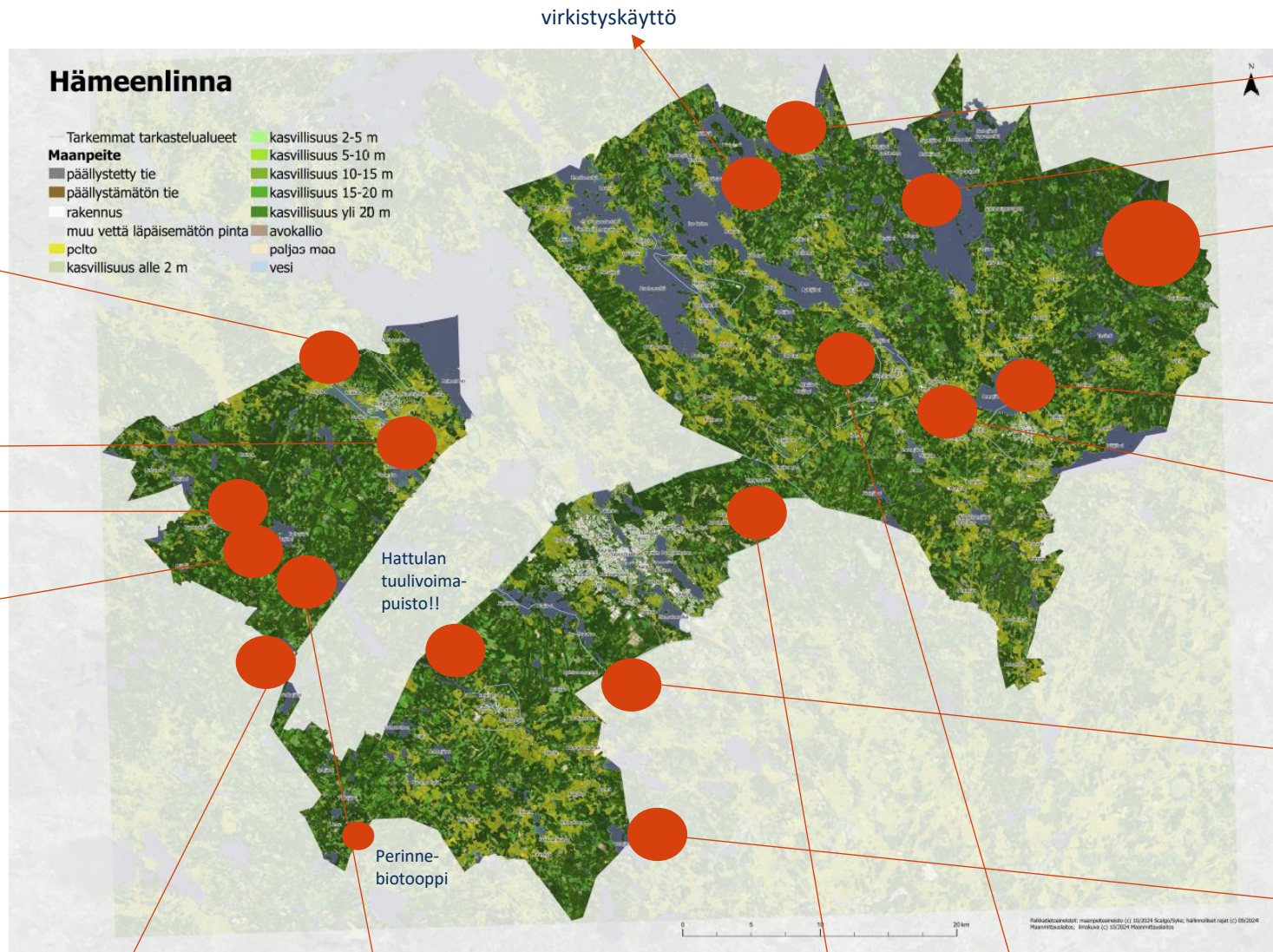
Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä?

- Evon alueen pikkujärvien rakentaminen uhka luonnonrauhalle
- Rengon Seitsemänlamminsuon tuulivoimahankkeet uhkaavat lajistoa (mm. Kaakkuri, Sääksi)
- Heinisuo Renko-Loppi Aurinkovoimapuisto –voiko kaavoituksella vaikuttaa? Miten kuvataan erilaiset luontotyytit (vanhaa metsää, arvokas suoalue, virkistyskäyttö)?
- Hämeenlinnan tuulivoimapuisto > potentiaaliset alueet > miten varmistetaan että ei mennä vain taloudellinen hyöty edellä?
- Valtionteiden puusto 5 m valtion tiealueen ulkopuolelta taittuu tykkilumen painosta teiden päälle ja motittaa asukkaita. Kaupunkia koskeva ongelma sekin että pitäjissä asuvat jäävät (yleensä sähkökatkon takia) mottiin avun ulottumattomiin. Paikalliset vpk:t erittäin tärkeitä ja tuntevat seudut parhaiten ja ovat ekana raivaamassa.
- Tiemaisemat olisivat myös mukavampia kuin pusikoituneet kylätiet.
- Metsien lentolannoitukset toivottavasti ei enää tehtäisi – Järven valuma-alueilla laskuojia pitkin järveen. Suosituksia toivotaan ettei tehtäisi
- Asukaspuistot – maadoittava ja aktivoiva. Sekä asukkaiden oma-aloitteellisuuteen kannustaminen, saa kastella istutuksia, saa kitkeä rikkaruohoja, saa haravoida jne.
- Laajempien metsäalueiden säilyminen yhtenäisenä tai edes ”käytävänä” tulee katsoa yhtä kuntaa laajemmin. HML > Hattula, Janakkala, Hollola, Asikkala
- Ennallistamistavoite > työkalupakissa mahdollisuus palauttaa esim. vesistöjä/järviä/soita alkuperäiseen tilaan
- Aurinkopuistot mahdollisuus puhtaaseen energiaan, mutta voivat uhata vesistöjä (tarvitsevat teitä ja ojituksia) ja suoluonnon ennallistumista
- Lähteiden purojen ja lampien tila > suojavyöhykkeet metsätaloudessa ja maataloudessa, kunnostus/ennallistamistoimet
- Järvien tila > kunnostuksen priorisointilista > kaupungin aktiivinen mukaantulo kunnostushankkeisiin
- Hulevesien puhdistaminen luontoratkaisuin, viherseinät, viherkatot, varjostavat kaupunkipuut
- Riittävän kaupunkivihreän säilyttäminen kaupunkialueella, sillä lisää hyvinvointia (ei puistoja vaan luonnonympäristö)
- Soiden ennallistaminen, vanhojen tuotantoalueiden ennallistaminen
- Maankunnallisesti, valtakunnallisesti ja kansainvälisesti arvokkaita (ja heikentyneiden) lintujärvien kunnostus (lintujärjestöyhteistyö?)
- Kaupungin omistamat pellot > perinnebiotoopit, suojavyöhykkeet, maan rakenteen parantaminen, pölyttäjät, turvepeltojen vesitys, kuormituksen vähentäminen

Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä?

”Metsärata” – edunvalvontaa kaupungilta toivotaan poliitikkojen suuntaan, ettei Tre saa nostettua paljon neitseellistä luontoa tuhoavaa Metsärataa uudelleen

- Iittalan taajamaan sopisi kaikki kaunistava luonto
- Äimäjärven ranta
- Suomen suurin lehmus, geokätkö Pirttikoskentie varteen
- Tukes/Kaivos/kairausvara us/lupa isolla alueella Kotkajärven ja Renkajärven valuma-alueella ja Muulinjärven Natura-alueella > Toivotaan, että kaupunki on alueen asukkaiden ja luonnon ja järvien puolella eikä salli etenevän

Vihavuori, Iso-Roine > Kuormituksen hallinta > Kuohijärvi - kukkia

virikistyskäyttö

Evon metsäalue laajalti ajateltuna; Evo-Kuohijärvi > Tuuloksen itäosat > vältettävä pirstoutumista

Pienten yrittäjien tukeminen luontohankkeissa

Lammin-Untulan-Lieson harjujakson lajiston ylläpito

Lammin-Tuuloksen maatalousmosaikki järvineen > Harju-, järvi, maataloushabitaattien monimuotoisuuden ylläpito

Alajärvi-Katiskoski (pato) > kulkueste

- Valajärvi; kuormituksen hallinta ja vähäravinteisuuden ”säilyttäminen”
- Virikistyskäyttöä Puhinniemessä; lehmuksia, kulttuuriperintökohde

Kanajärvi
virikistyskäyttöä

Stolbergin kivet, geokätkö, suon
keskellä valtavat kivilohkareet

Aulangon-Hangasmaen-Harvialan
laaja metsäalue olisi hyvä säilyttää
kytkettyneenä ja yhtenäisenä

Poutunkangas

Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä?

Tarkemman tarkastelun kohdealue, vanhan Hämeenlinnan alue

Vanajaveden kynäjalavien
hoito-tavoitteet

Myllymäen kallio ja
puistoalueet

Hättilän-Sainion lähimetsien
hoitotoimet (mm. kylmäkukkia)

Myllyojan vesistön kunnostus

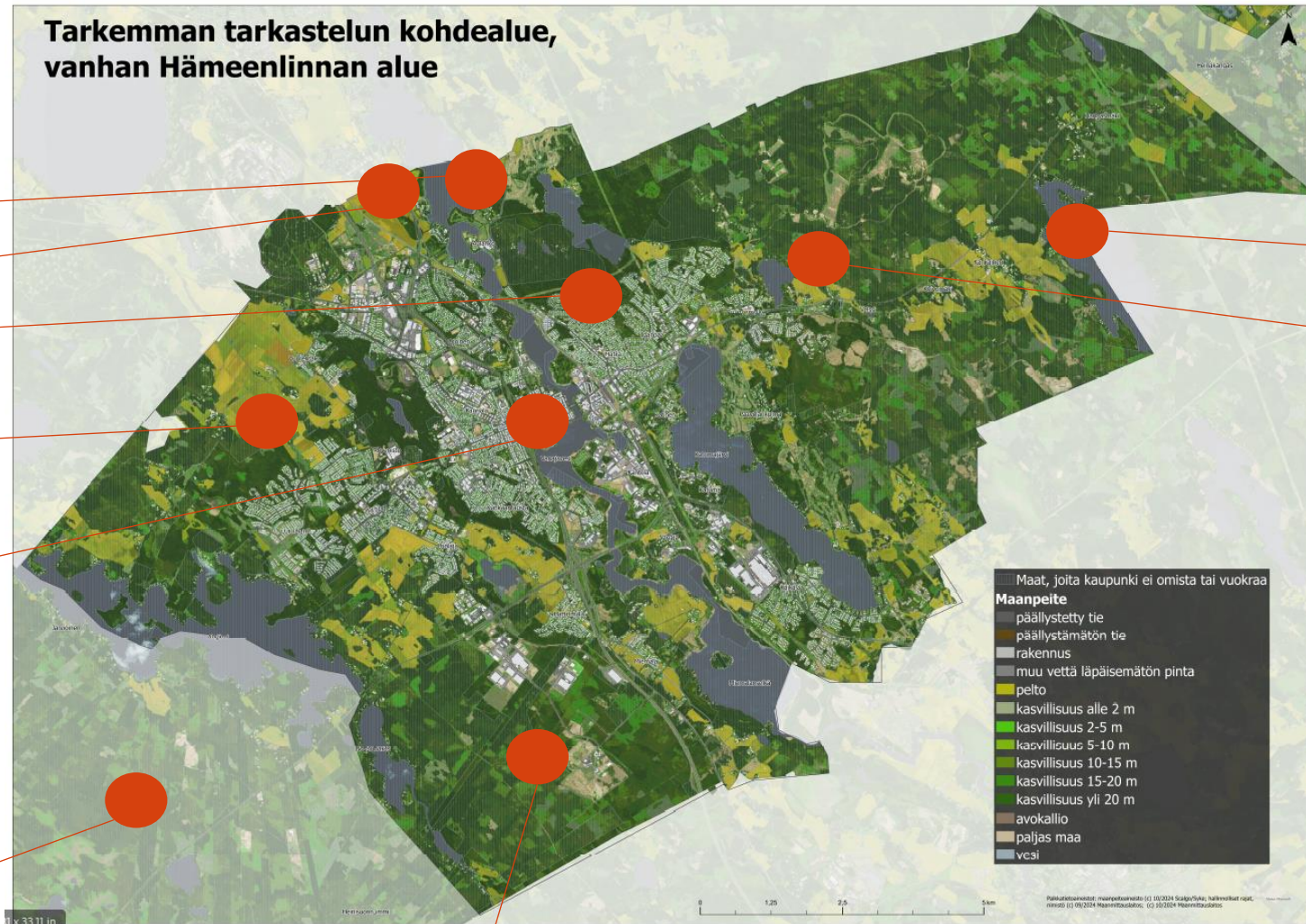
- Nurmialueille enemmän elämää, kukkia ja pöriäisiä
- Linnanpuiston vanhoja puita pitäisi säilyttää puiston restauraatioissa. Jos joudutaan kaatamaan puita, lahoppuita voisi jättää puistoon.
- Vieraslajit: lupiini, isosorsimo, hyytelösammalelän > kontrolliin, kitketään

Pienten puistojen
istutusalueet asukkaille

Kankaistenjärvi on harvinaisen
hieno! Säilytettävä sellaisena

Myllynojan vesienhallinta
(patoasiat) ja kalankulku

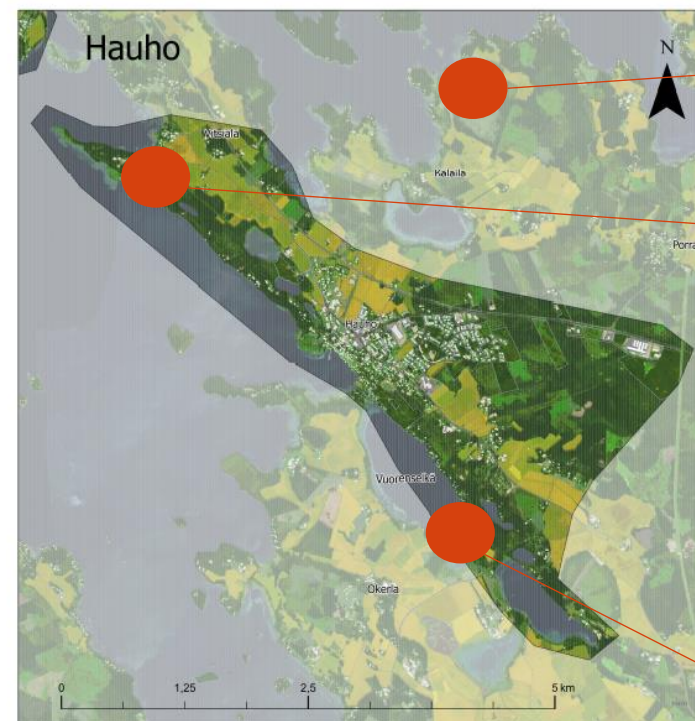
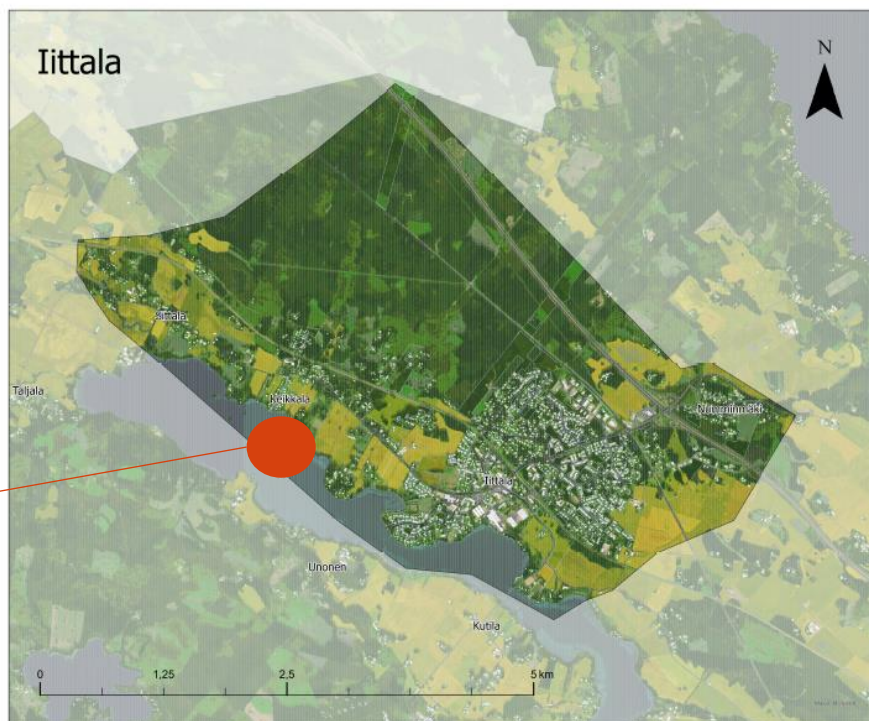
- Keskustan alue: pienet viheralueet monipuolisemmiksi
- Rantareitti ja sen kasvillisuus
- Taloyhtiöt: kannustus viheralueille, sisäpihoilla tai tiedonjakaminen
- Lajien monimuotoisuus:
 - Elinympäristöjen parantaminen, kosteikot, pesintäalueet jne.
 - Vieraspörräisten haittaeläimien poisto

Moreenin alue
Hämeenkylmäkukat kasvustot
kaipaavat hoitotoimia (alue
pusikoitunut)

Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä?

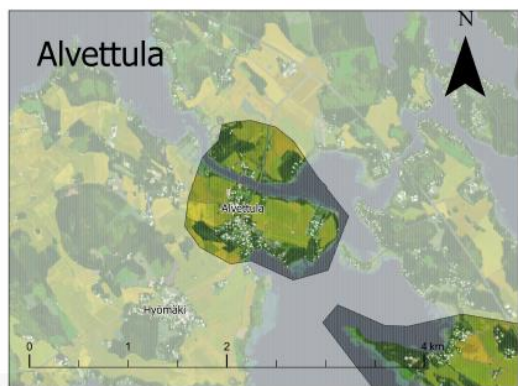
Äimäjärvi:
Tervaleppää
rannoilla, erikoinen
vesikasvillisuus

Pro Hauhonselkä –
yhdistyksen yhteistyö
vesienhoidossa
turvattava

Kotkankärki –
Vitsiälänlahti,
harjujakso
Kirkonkylälle
Rampsinoja +
lammet
(ennallistaminen)

Kirrinen &
Vuorenselkä
kaipaisivat
vesiensuojelutoimia

Tarkemman tarkastelun kohdealueet Iittala, Hauho, Hauhon Alvettula

Maat, joita kaupunki ei omista tai vuokraa	kasvillisuus 2-5 m
Maanpeite	kasvillisuus 5-10 m
päällystetty tie	kasvillisuus 10-15 m
päällystämätön tie	kasvillisuus 15-20 m
rakennus	kasvillisuus yli 20 m
muu vettä läpäisemätön pinta	avokallio
pelto	paljas maa
kasvillisuus alle 2 m	vesi

Paikkatietoaineistot: maanpeiteaineisto (c) 10/2024 Scalgo/Syke; hallinnolliset rajat, nimistö (c) 09/2024 Maanmittauslaitos; Ilmakuva (c) 10/2024 Maanmittauslaitos

Missä luonnon monimuotoisuutta on turvattava tai lisättävä?

Joki- ja pikkujärvien
luonnonhoitotarpeet

Lammin Kirkonkylän
& Sankolan
perinnebiotooppien
+ niiden lajiston
huomioiminen

Tarkemman tarkastelun kohdealueet Renko, Lammi, Hauhon Eteläinen sekä Tuulos

Maat, joita kaupunki ei omista tai vuokraa	kasvillisuus 2-5 m
Maanpeite	kasvillisuus 5-10 m
päällystetty tie	kasvillisuus 10-15 m
päällystämätön tie	kasvillisuus 15-20 m
rakennus	kasvillisuus yli 20 m
muu vettä läpäisemätön pinta	avokallio
pelto	paljas maa
kasvillisuus alle 2 m	vesi

Koonti

Kaupunkiluonto ja ympäristö

- **Joutomaiden hyödyntäminen:** ratapenkereet, liikenneympyröihin ketoja
- **Puistojen ja viheralueiden kehittäminen:**
 - Kaupungin lahopuustrategia omiin metsiin
 - Kaupunkipuiden lisääminen
 - Puistojen monimuotoisuuden lisääminen, niittovälin pidentäminen
 - Kaupungilla hienot kukkaset taajamissa – ovatko pörriäiskukkia?
 - Leikkipuistojen sijoittaminen virkistyskäytön näkökulmasta
- **Yhteisölliset työpajat ja kampanjat:**
 - Niittytyöpaja ja sorsatyöpaja
 - Kannustaminen esim. vieraslajien poistoon ja lumon lisäämiseen
- **Luonnon monimuotoisuuden lisääminen:**
 - Vanhojen puunrunkojen hyödyntäminen lahopuuna
 - Niittyjä saisi olla enemmän
 - Metsien monikäytön mahdollistaminen (virkistys, talous, luonto)
 - Kaupungin metsien käyttö luontoa kunnioittavaksi
 - Metsien hoidossa ja maatalousalueilla luonnonhoidolliset näkökulmat mukaan
 - Lampaiden laidunnus kaupungin mailla

Vesi- ja vesistökunnostus

- **Vesistöjen tilan parantaminen:** strategiaan sisällyttäminen
- **Vesistökunnostukset ja kuormituksen vähentäminen:** kaupungin alueella
- **Suon ennallistaminen:** huomioiden vesistöjen vaikutukset ja esteiden purku
- **Asiantuntijatuki ja avustusten hakeminen:** vesien tilan parantamiseksi

Resurssit ja hankkeet

- **Resurssien pohdinta ja rahoitus:**
 - Tarvitaan lisää resursseja, kuten kaavoitusbiologi
 - Luonnon monimuotoisuus strategiaan resursseja varten
- **Lumo-töiden hankkeistaminen:** kaupungin rooli kehittäjänä ja edunvalvojana
- **Esimerkin näyttäminen:** kaupungin omilla mailla

Viestintä ja tietoisuus

- **Karttapalvelut ja viestintä:**
 - Helppokäyttöinen palvelu
 - Karttapalvelun tiedot tekstimuodossa esille
 - Luontotiedon tekeminen kiinnostavaksi ja helpommin ymmärrettäväksi
 - HML voisi somettaa omista luontotiedoistaan
 - Tiedonjako kaupungilta yritysten ja taloyhtiöiden suuntaan
- **Osallistava päätöksenteko:**
 - Moniäänisyys ja asiantuntijuus päätöksenteossa
 - Osallistavampi prosessi päätöksentekoon (esim. kaivosalueiden osalta)
 - Kaupungin parempi tiedotus selvityksistä maanomistajille

Kaavoitus ja rakentaminen

- **Toimintojen sijoittaminen luontoon:**
 - Lintuystävällinen rakentaminen ja varpusten elinolosuhteiden parantaminen
 - Evon alueen pikkujärvien rakentamisen vaikutukset luonnonrauhaan
 - Hämeenlinnan tuulivoimapuisto ja potentiaaliset alueet
- **Asukaspuistot ja oma-aloitteellisuus:** asukkaiden kannustaminen omatoimisuuteen
- **Maanomistamisen hyödyntäminen:** kaupungin luonnon ympäristön maanomistaminen

Liikenne ja virkistys

- **Pyöräilymahdollisuuksien edistäminen**
- **Leikkipuistojen monimuotoistaminen:** myös virkistyskäytön näkökulmasta

Pelillistäminen ja lasten luontosuhde

- **Luonnon pelillistäminen:** lapset luontoon
- Näistä toimenpiteistä ja tavoitteista korostuvat erityisesti:
 - Kaupunkiluonnon ja ympäristön monimuotoisuuden lisääminen
 - Vesistöjen tilan parantaminen ja suojeleminen
 - Viestinnän ja tietoisuuden lisääminen luonnon tärkeydestä
 - Resurssien ja rahoituksen tarpeen pohdinta
 - Kaavoitus- ja rakennushankkeiden ekologiset näkökulmat
 - Yhteisöllisyyden ja oma-aloitteisuuden edistäminen kaupunkilaisissa

Millaisia yhteistyömahdollisuuksia tunnistat luonnon monimuotoisuus –työhön liittyen?

Kaupungin rooli

- **Kaupunki edunvalvojana**
- Jos joku innostuu tekemään jotain, niin saa kaupungilta kiinnostuneen vastaanoton ja osaa ohjata eteenpäin. > **kaupunki koordinaattorina**
- Kaupunki testaamassa sopimusmallia lumo vaatimuksista tonteilla
- **Public-private-kehittäminen**

Tutkimusyhteistyö:

- Lammin biologinen asema (runsaasti tutkimustyötä Lumo-teemaan liittyen), HAMK, Helsingin yliopisto, Turun yliopisto
- Esimerkkitoimintaa kaikessa muussakin (esim. Evo); Hamk, Jokioinen, Lepaa kumppanina)
- Hankerahoittajat: ELY, leaderit, maaseuturahasto, Hämeen liitto

Vesistöjen toimet

- Osakaskunnat, suojeluyhdistykset, maanomistajat valuma-alueilla, ELY
- Pienvedet: virtavesikunnostusyhdistykset > vesien kunto? Tehty vähän kunnostusta ja saatava hanke tähän. >Herkät vesistöt?
- Nousuesteet? Rummut ym. Esim. kun kaupunki kaivelee > onko tiedossa? (Siniviherverkko?)
- Vanajavesikeskus – vesien vetovoiman lisääminen, vesien laadun parantaminen
- Vesiensuojeluyhdistykset, järviensuojeluyhdistykset ja kaupunkilaiset tukee

- Pellot lumokohteina ”esimerkkimonimuotoisuus” > maanparannuskeidas, perinnebiotoopit, (kaupungin pellot vuokrattu); mukaan kaupunki, MTK, Proagria (paljon hankkeita), vuokralaiset
- Maa- ja kotitalousnaiset, ProAgria > maiseman tuotteistaminen, maisema-asiantuntemus
- Maanomistajat + virkistysyhdistys > sopimusperustuinen tapa lumon huomioimisesta (esim. otetaan huomioon ilvesten reitit) > voisi tehdä valtakunnallisesti, MTK:lla ulkoilureittisopimus pohja
- Virkistysalueyhdistykset + kaupunki: ylikulutuksen ehkäisy reiteillä, reititys, viestintä
- **Matkailutoiminnat** > luontoveneily, matkailijat ennallistamaan > uudistava matkailu
- Mökkiläiset mukaan! HML on Suomen suurin mökkikunta. Järvien suojelu yhdistyksissä on aktiivisesti mukana.

Elämykset

- Tekemistä ja elämyksellisyyttä > kerhot toimimaan
- Elämykset esiin –hanke Linnankehityksellä > lisätietoja Liisa Puputti
- Näyttelyt, kirjat, taide > yksityiset tekijät valjastettuna luontoviestintään
- Taloyhtiöt ja isännöitsijät, Kiinteistöliitto
- 4H, Partiolaiset, Lions club, Rotary > luontoaiheisia ehdotuksia > paikallistoimintaa
- Luontoseniorit (settlementti)
- Kuntien liikuntapuoli, retkeilytoimijat
- Varhaiskasvatus, luontopäiväkodit > opastusta, luontoharrastuksien tukeminen
- Opistot, koulut; koululaiset rakentamaan linnunpönttöjä/ötökkähotelleja kaupungin alueille

Millaisia yhteistyömahdollisuuksia tunnistat luonnon monimuotoisuus –työhön liittyen?

- Viestintä yhteistyössä: opastauluissa jotain luontotyypeistä, teemavuodet

Metsät

- Metsähallitus (Moreenin alueella tehty kylmänkukatutkimusta), SYKE
- Metsähallitus omistaa ja hoitaa lukemattomia LS + virkistysalueita ja talousmetsää
- Metsänhoitoyhdistys hyvä kumppani, paikalliset metsänhoitoyhdistykset
- ”terveysmetsä” > hyvinvointivaikutukset (kuten esim. Parkanossa tai Lahdessa) > yhteistyö hyvinvointialueen kanssa
- Riistanhoitoyhdistys > kauriiden metsästys
- Riistanhoidonyhdistys biodiversiteetti > taantuvien eläinkantojen elinolosuhteiden parantaminen, vierasperäisten haittaeläinten poisto

- VR & Fingrid; ratavarret ja linjanalustat sopivat paahdeympäristöiksi
- Seurakunnilla on maata edelleen (esim. perinnebiotoopit)

Yrittäjät

- Ammatinharjoittajien kasaaminen > valtava voima (Linnankehitys vetänyt)
- Hämeenlinnassa on paljon luontoyrittäjiä mm. matkailu ja hyvinvointi. Näiden kanssa voisi miettiä yhteistyömahdollisuuksia ja myös markkinointia.
- Yrittäjät & yhdistykset

- Reitistöt (patikka, pyöräily, veneily) ym. Tukevat matkailua! Tarvitaan public-private kehittämistä
- Pitäjät! Elinvoimaa miten? Matkailu
- Hämeenlinnan uusi elinvoimapolitiittinen ohjelma on valmistumassa ja yksi sen kehityskärjistä tulee olemaan älykäs biotalous. Sen alla kaavailtu yhtenä kärkeä vesiklusteria (HAMK, Vanajavesikeskus, jne.). **Vesiklusterin kehittäminen voisi olla yhteinen poikkileikkaava teema.**
- Alluvatec Oy pystyy puhdistamaan veden ruostetta pois. Vesivalvoja > HS Veden kanssa yhteistyö
- Biohiilitehdas Duhi (?) klusterin biohiiltä HML:n MORE-alueella, testipaikkoja tarvitaan, näiltä löytyy meiltäkin...

- Kokeiluohjelma testbed HML lumokulmalla: minkälaisia kehittämishaasteita tunnistetaan HML alueella ja kaupunkirakenteen toimissa? Miten yritykset voisivat kehittää niihin hiiltä sitovia ratkaisuja? Kaupungin kanssa yhteiskehittämistä ja hankkeistamista + julkiset hankinnat > ostetaan ratkaisuja